

Codonell, V. còdol

CODONY, del ll. vg. *COTŌNĒUM*, alteració del gr. *κωδώνιον* id. □ 1.ª doc.: fi S. XIII, Llull.

El ll. vg. *COTŌNĒUM* es troba en glosses (CGL II, 117.26; III, 473, 71). El mot català figura en la tradició lexicogràfica, ja des d'OPou: «*codonys*: mala cydonia ---; *codonys grans*: struthemum; *codonys de color de or*: chrysolmelum» (*TbPu.*, 62), «carn de *codony*: mellomelli» (ib., 197). Avui d'ús encara bastant general, fora de Bna., Val. i alguna altra ciutat important, on ha fet forat l'ús intolerable del cast. *membrillo*, d'altra banda quasi limitat al sentit de 'codonyat'; que en valencià Centre i Sud ha penetrat fins en ambients rurals, a causa de l'amenaçadora homonímia amb *cony* (cf. la pron. *koŋér* que recullo per al nom del codonyer a Elx, 1963); altrament el trobem fins a Eivissa (PzCabrero), fins a la frontera llenguadociana (*kodŋny*) i fins a l'Alta Ribagorça: Benasc *codony* (Ferraz, s. v., *membrillo*), *kodŋno* en els parlars mixtos de Jusseu i Aguinaliu (1965).

DERIV.: *Codonya*, 'mena de codony', que em donen com a usual en valencià (Carlet, J. G. M., 1937) i a les Illes, on l'Arx. Salvador la descriu com a més llis o fi, més carnós o sucós i més gros («glatt, gross und fleischig») que el codony ordinari (II, 338). *Codonyer* [Llull; doc. ross. de 1323, *RLR* xxxii, 548]; la *-d-* es manté generalment fins al valencià central (*filŋla des kodonyés* a Canet de Berenguer, però no a Elx («allà hi havia hagut *koŋérs*, 1963); usual fins al límit gascó (*kodonyé* a Tavascan). En lloc d'això diuen *codonyera* en certs parlars val. (Carlet) i a l'Alt Aragó (Bielsa, 1965), també per a una planta silvestre que «fa unos luletes negres muy dulces, y es buena para el conejo»; allà també *codonyeta* semblant a un arboç, no sé si el mateix (car ho vaig sentir a un altre belsetán).

Codonyat [1264, «quinze d. *quodoyndat*», Soldevila, *Pere el Gran* III, 450], també en dos docs. d'arxiu de 1412 i 1418 i en dos textos literaris del S. XVI, als quals convé afegir OPou (*codonyat*; diacionium *TbPu.*, 197). Modernament el mot s'usa encara en tots els ambients rurals i fins alguns de ciutadans, si bé en aquests s'ha generalitzat molt l'intolerable ús de *membrillo* (impropi fins en castellà, on només *carne* o *dulce de membrillo* són admissibles); altrament se sent *codonyat* fins a Eivissa, i resta sobretot molt viu cap a l'Ebre i València: anoto *kodonyát* a Colldejou, Vandellòs (1955) i Benissanet (1936),¹ però *kodonyák* a la Pobla de Cérvoles (1935) i altres localitats on no vaig pensar a anotar-ho. A l'altra banda dels Pirineus, almenys, la forma en *-ac* predomina: roerg., prov. *coudognac*, roerg. *coudognac* (Vayssier), gc. *coudognac* (TdF), landès *coudognac* «confiture avec du moût de raisin et des coings» (Méti-⁵⁵vier, *Agric. des L.*, 720), bearn. *coutounbac*;² d'aquest, on és normal la conservació de la *-t-* etimològica, és evidentment manllevat el fr. *cotinbac*, la *-t-* del qual no es deu certament a cap influència llatina ni italiana (altrament cf. it. *codognato*).

Indecisa la qüestió de si la forma antiga és la de *-t* o la de *-c*, a desgrat de les dades que hi aporta la Sra. V. Leimgruber (*EstRaramon* XIII, 75-95) de fonts en general tan deficientment editades com els llibres de cuina dels Ss. XV-XVI; tampoc arriba a decidir-la el fet que els tres docs. catalans medievals i els cinc occitans dels Ss. XV-XVI s'hagin llegit amb *-t*, car és sabut que la *-t* i la *-c* són quasi idèntiques, molt semblants o idèntiques del tot en la gran majoria dels mss. de l'època, i els filòlegs solen guiar-se en distingir-les per superficials coneixements etimològics o lexicogràfics, sovint per pseudo-etimologies: en realitat, doncs, encara estem en dejú de saber si hi ha *-t* o *-c* a la major part de la documentació medieval catalana i occitana.

El que en tot cas és clar és que en els parlars d'Oc predomina la forma en *-c* i que en francès aquesta és unànime o molt predominant, des de la primera aparició, ja en Rabelais: «Quaresme prenant --- s'il tousoit c'estoient boytes de *coudignac*» (*Quart Livre*, cap. 32, p. 126), *cotugnac* des de 1550 (Ronsard) i 1559 (Dioscòrides de M. Mathée: Vaganay, *RFgn.* xxxii, 38). Tampoc decideixen si cal partir d'una formació llatina en *-atum* o del gr. (*-ταχον*) el fet que en baix grec mateix aparegui *κωδωνάτον* (en Aetios) i hi ha altres tals manlleus llatins en *-ατον* (com *πιπεράτον*), GMeyer (*Lat. Lebworte im Ngr.*, 75). Ni el fet que en diversos noms de confitures del baix llatí la forma en *-aco* està perfectament documentada en els derivats de noms de fruits d'origen grec: *confitura de gingibracho* a. 1232, doc. del rei d'Anglaterra que encarrega comprar-ne a Montpeller (*BSCC* XVII, 258), oc. *cedriac*, fr. *cédrac*, FEW II, 720b, § 7 i n. 2; ni la decideix el fet que el canvi de *-c* en *-t* és un fet freqüentíssim en tots els parlars occitans i gens rar en els catalans, mentre que una ultracorrecció com *forrellac* es troba en ben pocs mots. Altrament veg. les meves dues notes en *EntrDL* III, 215-6, i *DCEC*, *codoniata* (I, 836a). *Codonyada*; *codonyar*; *codonyenc*; *codonyeral*; *-erar*. *Codonyeta*. *Codonyó*.

¹ També en parlars valencians: a Benifaïó d'Espioca és ben coneguda la fàbrica de *kodonyát*. — ² És veritat que hi ha *coudognat* a la costa gironquina (Moureau, *La Teste*) i *coudognat* en prov. mistralenc (TdF), però ni l'un ni l'altre tenen valor fonètic: és sabut que en aqueixos parlars tant la *-t* com la *-c* han caigut ja fa segles o bé s'han confós. Són, doncs, mieres grafies sense més valor fonètic que *Marsillat* per *Marsillac*, *Catinat*, *Aurillat*, etc.

Coeficient, V. *fer* *Coejar*, *coell*, V. *cua* *Coent*, *coentor*, V. *coure* *Coerció*, *coercible*, *coercitiu*, *coercir*, V. *exercir* *Coern*, V. *quadern* (QUATRE)

⁵⁵ COET, probablement derivat del cat. ant. *coa* 'cua' o més aviat de la seva equivalència en mossàrab, on l'arabització conduí a canviar *codat* 'proviéit de cua' en *codet*, després catalanitzat eliminant la *-d-*. □ 1.ª doc.: doc. valencià de 1445; i com a nom d'una planta vegetal de terres d'aigua, ja S. XIV.⁶⁰